

Panel 1: Svoboda a její nepřátelé: Perspektiva lidské zkušenosti

Oldřich Černý: Dobré ráno, já bych vás rád pozdravil jménem pořádajících institucí, to znamená Fora 2000, Nadace Dagmar a Václava Havlových VIZE 97 a Knihovny Václava Havla. Jsme rádi, že je vás tady tolik, a protože čím méně máme času, tím vzácnější jsou naši hosté, předávám slovo Martinu Putnovi. Děkuji.

Martin C. Putna: Dobré jitro, je 14. listopadu 2009, a tedy je to skutečně téměř přesně od 20. listopadu 1989, kdy tady ve velké aule Filozofické fakulty začala revoluce na Filozofické fakultě, kdy tady vzniklo jedno z těch ohnisek studentské revoluce v listopadu a kdy tady byl, pokud si správně vzpomínám, téměř takový chaos jako teď. Dokonce si myslím, že tady byl ještě daleko větší, protože nebylo jasné, co bude, a ještě první a druhý den se říkalo, že na nás možná jedou tanky a že máme vyklidit budovu a takové věci. Takové věci se děly.

Tehdy před dvaceti lety bylo pro nás jasné, co je svoboda a kdo jsou její nepřátelé, kdo jsou ti „Oni“. To byl režim, jak se tehdy zjednodušeně stručně říkávalo, bolševik. Jsme po dvaceti letech a jsme tady proto, abychom si tutéž otázku položili znovu. Jistě by se nabízelo jedno možné velmi krátké řešení té otázky, kdo jsou nepřátelé svobody, protože kdybychom řekli, kdo jsou nepřátelé svobody České země, jistě bychom mohli říci, že to je ruský revizionismus a jeho aktivisté u nás. A mohli bychom jít domů.

Ale tak jednoduché to samozřejmě nebude, a zvláště proto, abychom nemluvili takto jednoduše, pozvali jsme hosty prvního panelu, kteří by měli prezentovat perspektivu nejenom politickou, jaksi jednoznačně, prvoplánově politickou, ale perspektivu, která jde o jedno patro výše. Proto ten panel byl nazván *Perspektiva lidské zkušenosti*. Protože jsme na akademické půdě, možná bychom to měli ještě přesněji pojmenovat, že se tedy jedná o perspektivu filozofickou, antropologickou a perspektivu spřízněných oborů. Já myslím, že tady většina z vás asi bude rozumět, o čem hovoříme.

Proto do panelu byli pozváni Jan Sokol, kterého asi akademické obci nemusím příliš složitě představovat. Jenom připomenu, že je žákem, následovníkem Jana Patočky a jedním z hlavních představitelů filozofické antropologie u nás a též zakladatelem Fakulty humanitních studií. Václava Havla také není zapotřebí představovat, nicméně na tomto místě připomenu, z jeho všech možných rolí také roli autora díla, které je chápáno ve světě jakožto dílo filozofické, díla reflektujícího lidskou zkušenost svobody, to znamená *Dopisů Olže*. Ani Petra Pitharta samozřejmě není zapotřebí představovat. Politika, politologa, historika a ze všech jeho prací připomenu jenom tu nejčerstvější, to znamená *Devětaosmdesátý*.

A ani Jana Urbana samozřejmě není zapotřebí představovat, protože Jan Urban už dvacet let jezdí po světě a komentuje dění všude tam, kde je lidská svoboda různým způsobem potlačována a pošlapávána. A samozřejmě ani Andrého Glucksmanna není zapotřebí představovat, protože André Glucksmann, francouzský filozof, už v šedesátých letech a právě v šedesátých letech, kdy velká část západní intelektuální obce byla stále ještě nadšená z marxismu, André Glucksmann byl jeden z těch, kteří řekli: „Pozor, pozor, ten totalitarismus moderní, ten stalinismus, maoismus a všechny ty věci plynou z marxismu.“ Já jsem Martin Putna, já jsem tady byl před těmi dvaceti lety a poprosím Jana Sokola o úvodní slovo.

Jan Sokol: Dobré jitro, pěkně vás zdravím a především chci poděkovat za tuto neuvěřitelnou čest a vyznamenání. Velmi si toho vážím. Jak už přítel Putna řekl, každý z nás by dnes uměl vyjmenovat různé nepřátele svobody, ukázat na ně prstem a hezky si zanádat. Ale pozvali nás pořadatelé na Filozofickou fakultu a dali toto slovo s odpuštěním filozofovi. Úkolem filozofie pak podle Hegela je rozumět tomu, co je. Tak se o toto chci aspoň z jednoho pohledu pokusit. Budeme tedy jednat. Jedná se nám o svobodu občanskou, politickou, ne o tu svobodu, jak říkal kdysi Jan Werich doma pod peřinou, nebo dokonce svobodu uvnitř ve vlastní duši, ten pocit svobody. Jedná se nám o svobodu na veřejnosti a ve veřejném prostoru.

Svoboda je přece moc pěkná věc, báječná věc. Jak může někdo být proti ní? To je ta otázka, nad kterou bych se chtěl zamyslet. Co vlastně chtějí nebo co nechťejí ti nepřátelé svobody? Začít bychom asi měli jinak. Kdo jsou to přátelé svobody? Kdo chce svobodu a proč? O svobodu se primárně zajímají lidé, kterým někdo v něčem brání. Tak třeba takový mladík, který chce chodit pozdě domů a řekne si: „Já chci svobodu.“ A na tom se dokonce všichni shodneme. Já chci svobodu, ty chceš svobodu, on chce svobodu, my chceme svobodu, vy chcete svobodu a jenom oni ji nechťejí. A proč ji nechťejí?

John Locke si všiml, že moji svobodu, nebo naši svobodu, to znamená rozsah toho, co mohu udělat, rozsah mých možností, který chceme rozšiřovat, naše okolí, naše protějšky vnímají jako moji, respektive naši moc. Max Weber vymezuje moc jako možnost prosazovat svou vůli případně i proti vůli jiných, a to je přesně to, jak vypadá svoboda jednoho člověka v očích toho druhého, který stojí proti němu. Co se mně jeví jako rozšíření mé svobody, jeví se těm druhým jako rozšíření mé moci. A protože svobody ve společnosti často stojí proti sobě, nemusí být ti druzí z rozšíření mé moci zrovna nadšení. Dokud ještě stojíme proti jednomu společnému nepříteli, který ty naše vůle nějak polarizuje, obrací stejným směrem, můžeme být ještě zajedno a solidární. Jenže co když se ten nepřítel jaksi vypaří, zmizí?

Před dvaceti lety jsme všichni chtěli svobodu a na polské *Solidarnośći*, na *Chartě* bylo moc krásné, že ji nechtěli jenom pro sebe. Ale mnozí lidé si tehdy nevšimli, nějak nevšimli, že svoboda znamená moc, a to v moderní společnosti nutně také moc nejenom pro mě, pro nás, ale i pro ty druhé. A tedy bych stručně řekl: radovali jsme se ze své svobody, ale lekli jsme se svobody těch druhých.

První těžká zkouška skutečné svobodomyšlnosti české společnosti byla tehdy amnestie. My chceme svobodu, ale ne pro ně. Ti ať zůstanou za katrem. Celé společnosti začalo svítat, že moje svoboda je sice prima, bohužel znamená také jejich svobodu. A to znamená holou možnost nějak se prosazovat, v dobrém i ve zlém. A to bylo po mém soudu velké zklamání. Dokonce bych si troufl říct, že to byl začátek té pozdější slavné blbě nálady. Takže z toho plyne, že přáteli svobody mohou zůstat jenom ti, kdo se nebojí svobody, čili moci těch druhých.

Pochopitelně, kdo čte noviny a dívá se na zprávy, má denně deset důvodů, aby se té jejich svobody, té moci těch druhých lekl a začal si přát, aby jim ji někdo přistříhl. I když ji přitom přistříhne i mně. A přece jsou lidé, kteří svobodu chtějí, a to nejen pro sebe. Proč ji tedy chtějí, proč jsou přátelé svobody? S touhle otázkou jsem si dlouho lámal hlavu a pak jsem našel takovou pěkně formulovanou odpověď u autora, u kterého by ji člověk nečekal, který nepatří mezi teoretiky svobody. Když Tomáš Akvinský pojednává o společnosti a o spravedlnosti, zničehonic nic vytáhne z rukávu, vlastně jako axióm, následující větu: „Dobré se samo šíří víc než zlé.“ Tečka. Žádné zdůvodnění, žádná argumentace, a naopak tato věta je potom argument v celé diskusi o společnosti a o spravedlnosti. Zdá se mi, že je tu geniálně vyjádřeno, o co jde. Samozřejmě že to, že dobré se samo šíří víc než zlé, se nedá dokázat. Nedá se to ani změřit. Ale kdo o tom není přesvědčen, nemůže zůstat přítelem svobody pro všechny.

Příklady by se našly desítky. Jmenuji jenom: Robespierre a Danton. Ti se svobody lekli a vstoupili do dějin ne jako osvoboditelé, ale jako krvaví diktátoři. Hitler ani komunisté pochopitelně nevěřili, že by se dobré mohlo šířit víc než zlé a ve svých společnostech dokonce pěstovali strach z vnitřního a vnějšího nepřítele. Dostali se k moci, protože se kdekdo bál svobody těch druhých, a tak se jí lidé raději sami vzdali. Jen aby byla omezena u těch druhých.

Svobodu samozřejmě nepotřebují všichni. Potřebují ji umělci, potřebují ji vědci, potřebují ji věřící lidé, potřebují ji podnikatelé, ale pozor, potřebují ji také podvodníci a gangsteři. Tu jejich svobodu, svobodu svobodné lišky ve svobodném kurníku, jak tomu říkají Francouzi, žádná společnost nemůže strpět. Aby se lidé se svobodou dokázali smířit, aby ji vůbec snesli a vydrželi, potřebují podporu a ochranu dobrých a účinně vymáhaných pravidel.

Nezkušené lidé nemají pravidla rádi, protože se jim zdá, že omezují jejich svobodu. Jenže ve společnosti je to tak, že dobře vymyšlená pravidla, chcete-li, omezují také libovůli těch druhých, a tak činí i jejich svobodu snesitelnou pro všechny. Na dálnici musím bohužel jezdit vpravo. Ale kdyby tam panovala ta gangsterská svoboda a kdybych se nemohl spolehnout, že i ti druzí pojedou vpravo, snad jenom řidič tanku by se tam mohl odvážit. Ve společnosti bez pravidel je koneckonců svobodný jenom ten, kdo vystřelil první. A je to nějaká svoboda?

Dobrá a účinná pravidla tedy nejen že svobodu neomezují, ale naopak ji teprve umožňují a zakládají. A tak pro pořádek, jakási předběžná odpověď. Zprv, přátelé svobody jsou a mohou být jenom ti, kteří ji přejí těm druhým a snaží se ji udělat přijatelnou zaváděním a prosazováním dobrých pravidel a institucí. Aby se jí lidé nebáli nebo nemuseli bát. A nepřátelé svobody, když už ten termín použiji, jsou ti, kteří šíří strach z nepřátel, kteří vytvářejí vnitřní a ne vnější nepřátele, straší nás jimi a pak se velkoryse nabídnou, že nás před nimi ochrání.

Hegel kdysi napsal, že v občanské společnosti není místo pro heroje, pro velké hrdiny. Ale kdo ví. Svoboda možná nepotřebuje heroje, ale docela nutně potřebuje statečné lidi, kteří přes všechny ty hrůzy, co denně vidí ve zprávách nebo kolem sebe, tvrdošjně věří, trvají na tom, že dobré se samo šíří víc než zlé. A to je to, co jste nám, milý Václave, tenkrát předvedl, proč jsme za vámi šli a proč vás máme tak rádi. Děkuji.

Martin C. Putna: Takže děkujeme za úvodní slovo filozofa, které vzbudilo potlesk, a můžeme předpokládat, že patřil jak textu, tak mluvčímu, tak oslovenému. Ale zároveň by bylo dobré, aby tento text nezbudil pouze potlesk, ale také myšlení, otázky, a proto jsou tu naši panelisté. Takže prosím, prostor je váš, kdo chce reagovat jako první na slova, která byla vyřčena, na cokoli z nich? Či přidat svůj vlastní koncept. Jan Urban. On mi říkal: „Dávej slovo,“ šeptal mi tady.

Jan Urban: Nekontrolovaná svoboda v praxi. Jenom několik tezí. Svoboda je funkcí identity, ne její podmínkou. Identita je buď postavená negativně proti někomu, anebo pozitivně pro něco. Ta druhá je podstatně těžší a nepřátele potřebuje ta první, protože bez nich nemůže být. Jestliže můj život je postaven jako proti osobnosti nebo ztělesnění něoho, musím strávit celý svůj život nenávisť a obranou, často velmi agresivní.

Pokud jsem pro něco a usiluji o něco, mohu mít nepřátele a je to z jejich vůle, a ne z mojí. Český kontext historicky bohužel potřebuje to první. Stále ještě. Identita, jak víme od Karla Jasperse, je úkol, ne podmínka. Býti Čechem, býti Němcem, býti Američanem je úkol. To není jenom výsledek spojení nějakých dvou biologických matérií. Dokud tohle nepochopíme, budeme potřebovat nepřátele. Adam Michnik, který sedí tady v první řadě, kdysi napsal, že „zvenci osvobození otroci si ve svobodě za čas zvolí zase jenom dalšího cara“. A o tom je problém svobody a jejích nepřátel. Děkuji, že jste mě pozvali.

André Glucksmann: Děkuji vám a omlouvám se za nás za Francouze. Já sice pár slov anglicky umím, ale už se mi to ztrácí. Mně ta apologetika svobody trochu uvedla do rozpaků, protože si myslím, že svoboda není hodnota, ale je základem. Svoboda je základem hodnoty. Německý filozof Schelling prohlásil, že „svoboda je to nejvíce nebeské, nebo nejušlechtlejší z toho, co je nebeské, a je to zároveň to nejhlubší ze všech propastí“.

Sametová revoluce v roce 1989 a všechny události, které tehdy střední Evropou otřásl, to byla skutečně svoboda a zároveň z ní plynoucí úzkost, protože vznikla volba. Volba, která je platná pro celý tento region mezi řekněme Havlem, *Chartou 77* a na druhé straně Miloševičem anebo mohli bychom dnes říct i Putinem.

Jakmile se občan osvobodí, stává se schopným toho nejhoršího i toho nejlepšího. To ovšem samozřejmě nikterak nesnižuje význam těch obrovských geopolitických změn, které otřásají Evropou i nadále, které začaly na Stalin-Allee v Berlíně v roce 1953 a které budou pokračovat nadále, protože stále jsou země jako Ukrajina anebo Gruzie. Musíme si říci, že vlastně tato revoluce, to je cosi skvělého. Vždyť za pouhé půlstoletí Evropa dokázala bez zbraní, bez fanatických ideologií, ať už nábožensky nebo světsky založených, dosáhnout svobody řekněme pro více než třetinu svého území a ještě více obyvatel. Ale je to zázrak, na kterém muselo celých těch padesát let pracovat spousta neznámých lidí.

Jaká byla ideologie této revoluce? Samozřejmě, že tato revoluce usilovala o nezávislost, o důstojnost, o svobodu, ale byla to vlastně kulminace všech válek za osvobození, všech válek proti kolonialismu, ať se odehrávaly v Africe, v Jižní Americe, v Asii či v jiných světadílech. Jaký je tedy rozdíl? Tato revoluce nebojovala jenom za svobodu, ale také za pravdu. Tato revoluce totiž usilovala o to uniknout té nejkolosalnější lži dvacátého století. Lež, která kázala mír, ale způsobila válku. Která kázala bratrství, ale znamenala ten nejradikálnější útlak. Lež, která kázala spravedlnost, ale přitom vytvořila gulagy.

A tak tato nezbytnost bojovat za pravdu se stává spirituální a filozofickou revolucí. Je to velice jednoduché a vlastně to mohu říci na závěr. Co je vlastně svoboda bez pravdy? Svoboda bez pravdy, to je vlastně jakási anarchie, kde není žádné omezení pro to, co je dobré, žádné omezení pro to, co je zlé, pro to, co je správné, pro to, co je špatné. V posledku vede takováto svoboda bez pravdy k nihilismu.

Nihilismus existuje ve dvou formách. Je to jednak forma, která existuje mimo hranice Evropy, Evropské unie tedy. Je to nihilismus, který vyplývá z pocitů, že mám-li moc, mám tudíž pravdu. A je to moc a pravda aktivních válečníků, je to pravda a moc dětí, které jsou ozbrojené a bojují v nejrůznějších válkách v Africe, je to také nihilismus Ruského státu. Čečeni by o tom mohli vyprávět. Ale jsou to také formy nihilismu, které se projevují na individuální úrovni u všech těch sebevražedných útočníků *Al-Káidy*, kteří se ochotně přemění v lidskou bombu.

Nám je bližší spíše ta druhá forma nihilismu, nihilismus pasivní, který hlásá cosi, jako že nic není pravda, že je možné říct cokoli, je možné dělat cokoli anebo také nic neříkat a nic nedělat, ať se děje, co se děje. A důkazem toho je i dnešní krize, protože jsme věřili a tvrdili, že krize není možná. A důsledkem toho je vlastně největší krize od třicátých let.

Domnívám se tudíž, že největší zásluhou této disidentské revoluce je právě to, že spojila svobodu a pravdu. Ten úkol nikdy neskončí a neustále jej musíme řešit, protože takovým pasivním nihilismem jsme vlastně všichni ohroženi. Protože není nic jiného než právě tento pasivní nihilismus skutečnost, že dokážeme akceptovat bez mrknutí 200 tisíc mrtvých v Čečensku, u národa, který má možná milion obyvatel. Když dokážeme sledovat, jak tanky opakují to, co kdysi udělaly v Praze, když vjedou do ulic Tbilisi. Čili disidentství a hájení propojení svobody a pravdy, to je vlastně něco, čeho bude vždycky zapotřebí.

Když říkám pravda, nemám tím na mysli nějakou pravdu fantastickou nebo teologickou, takovou tu, kterou prosazují Rusové, když říkají „pravda“. Ale jak tohle přeložit. Mám na mysli pravdu, která je na dosah vlastně každému z nás, stačí používat rozum, selský rozum, zdravý rozum a pak je to taková ta pravda, nevím, jak ji nazvat alternativně. Iстина.

Petr Pithart: Vážené kolegyně, vážení kolegové, ti před dvaceti lety, ti na vašem místě před dvaceti lety si mysleli, že ty věci jsou jasnější, než jsou. Měli pocit, že ví, kdo jsou nepřátelé svobody. Já doufám, že vy už dneska víte, že to je složitější. Já jsem je tehdy už varoval. Taková netypická role revolucionáře chladit hlavy. Asi pátý den po listopadu jsem napsal takový okružní dopis studentům, jmenovalo se to *Z čeho by nás měla bolet hlava* a říkal jsem jim ne z nich, oni nejsou problém, my budeme sami sobě problémem. Myslím, že se to potvrzuje, a já bych chtěl dnes krátce promluvit o tom, že dřív bylo opravdu snadnější ukázat na nepřátele svobody. Na tyрана nebo na ty, kteří tyranii jako její ideologové připravovali.

Dnes jde spíše o to, že lidé jsou ochotni sami se svobody dobrovolně vzdávat. Takže myslím si, že nejnebezpečnějším nepřítelem svobody se stává degenerace svobody, její úpadková podoba. Tomu, čemu říkal Durkheim už na konci 19. století anomie, rozpadávání řádu a práva. To vypadá, že to je průvodní jev modernizace a globalizace. Ačkoli to zatím není nějaká apokalypsa, už ten samotný proces, který vede k zpochybnění řádu a práva je obrovským ohrožením svobody.

Projevuje se to rostoucí kriminalitou. Tím, že policie programově rezignuje na určité oblasti trestné činnosti nebo na některé okrsky lidských sídel. Tím, že jsou stále nepostizitelnější mafiánské praktiky. Mluvíme o nevymahatelnosti stále měnícího se práva v bludišti institucí. Lidé pociťují takový stav úkorně, jako to, co je dezorientuje, znejišťuje. V nejistém světě uvolněných, ba vymizelých vazeb, ve světě bez orientujících opor ztrácejí schopnost, ba vůbec i vůli se rozhodovat mezi možnostmi, což je podstata svobody.

Svoboda je jim pak k ničemu, ztrácí cenu a je velmi snadné mobilizovat takové lidi poškozené těmito průvodními jevy modernizace a globalizace proti nějakému nepříteli. Je-li tu příslib přehlednějšího světa, světa, který skýtá více a pevnějších opor. Takže podle mého názoru svobodu dnes nejvíce neohrožují tvůrci zápalných idejí, ideologové, jak jsme je znali. Ti nabízeli utopickou iluzi svobody, absolutní svobody v souvislosti s nějakou revolucí, s poslední bitvou.

Ale dnes jsou nebezpeční ti, kteří to jako vždycky myslí s lidmi dobře a v podstatě nabízejí lidem místo svobody lidské teplo, pocit přináležitosti, vzájemné důvěry, soudržnost, solidaritu, příslib života mezi svými v co možná homogenních společenstvích. Nabízejí lidem, že budou moci někam, k něčemu, k někomu patřit. Nabízejí jim náhradu za ztracené identity. K městu, jako fotbaloví fanoušci, k regionu, jako je ta vymyšlená Padanie, či Québec, k národu, který chce být státem, jako Baskové a Skotové, k národnostní menšině, která se chce připojit k mateřskému národu, jako někteří Maďaři, anebo k národu v kmenovém etnickém smyslu, který by tedy měl být čistý, homogenní, jak to volají ti, kteří si přejí, aby Čechy patřily jen Čechům.

Ti všichni jsou ochotni za takovou přináležitost zaplatit nejen poklesem blahobytu, ale také omezením své vlastní svobody a bezpečnosti. Ano, i bezpečnosti. Homogenní společnosti bývají dovnitř i navenek agresivní vůči těm, kteří jsou jiní. A lidé se tedy smiřují, že budou žít s nepřáteli uvnitř i vně. Odevzdávají svoji svobodu i bezpečnost autoritářským vůdcům dobrovolně, protože ve světě rozpadlého řádu a nejistého práva je jim svoboda bez orientujících vazeb k ničemu. Neumí s ní volit, rozhodovat se.

Svobodu jako pouhou čírou libovůli lidé rádi odevzdávají komukoli, kdo jim nabídne přehlednější, přátelštější, srozumitelnější svět. Co s tím? Proti dobrovolné rezignaci milionů lidí na svobodu, která je jinak na dosah, musíme budovat věrohodné instituce na jedné straně a na druhé straně posilovat, co možná zahušťovat občanskou společnost. Právo musí být stabilnější, přehlednější, srozumitelnější. Mělo by rezignovat na stále detailnější regulace a místo toho by mělo umět vyslovit základní principy dobra a jasně pojmenovat zlo. To jsem vám chtěl říct.

Martin C. Putna: Pane prezidente, já jsem vás nechal na konec schválně, protože vy vždycky říkáte: „Já budu hlavně poslouchat.“

Václav Havel: Já budu hlavně poslouchat, ale teď jsem donucen mluvit. Několik možná nesouvislých poznámek. Možná si někteří z vás všimli, že už mnoho let sklízí posměch jedno zvolání. Já jsem na jedné velké manifestaci na Václavském náměstí cítil, že ke konci nějakého mého projevu či vystoupení by mělo být něco vzletného. A řekl jsem: „Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávisť.“ Za tuto vzletnou větu, za toto zvolání, sklízím dvacet let posměch.

Já bych se ale k tomu vrátil, protože to souvisí s tématem zde otevřeným. My v éře toho ohromného rozvoje komunikací jsme zahlceni informacemi. Kolem zeměkoule lítají miliardy informací jako viry, jsou přenosné z kohokoli na kohokoli a já bych rád opakoval to, co kdysi říkal Josef Šafařík. Totiž že je dost velký rozdíl mezi informací a pravdou. A čím se liší pravda od informace? Liší se právě tím, že není anonymní, že nepřilétá jako nepolapitelný virus, ale že za ni někdo ručí. Mně se zdá být to osobní ručení jakousi naprosto substanciální složkou pravdy. A to dotyčné zvolání tím, že je tam též zmíněna láska, tak jakýmsi způsobem prstíčkem poukazuje právě k tomu fenoménu toho osobního ručení, toho čehosi velmi lidského, svým způsobem nebezpečného, riskantního, čím je ta pravda zaručována.

A jinou takovou součástí té pravdy podle mého mínění a mých zkušeností, takovou bytostnou součástí té pravdy, na kterou se zapomíná, je nadhled. Já si myslím, že když se někdo bere příliš vážně, začíná být podezřelý a dostává se na šikmou plochu. Na té šikmé ploše jsou různé stanice, jako například sebeobdiv, fanatismus, posedlost, ale i jakási taková opatrnost a tak dále, a tak dále. To všechno nepatří k pravdě. K pravdě patří právě ta ručící osobnost. A mě neobyčejně těší, že toto zvolání během vteřiny vymyšlené, už mě strkali na balkon a já pořád přemýšlel o tom zvolání na konec toho projevu, já myslím, že mohu mít radost z toho, že to zvolání pořád někoho dráždí.

Mám-li slovo, tak bych snad ještě mohl mít jednu poznámku dotýkající se tématu svobody. Já jsem zažil několik odchodů z vězení a pozoroval jsem tento úkaz u různých přátel. Téměř vědecky jsem se zabýval fenoménem postvězeňské psychózy. A v tom vězení, zvláště, když tam je člověk dlouho, tak si zvykne na některé věci. Například na to, že o ničem nerozhoduje. Od rána do večera je vše přesně někým rozhodnuto, což je svým způsobem pohodlné, a i když se to někomu nelíbí, tak si na to zvykne a prostě žije ve světě, který mu nabízí, respektive vnucuje naprosto přesný životní režim. Člověk žije neustále uvnitř nějakého kolektivu, není nikdy sám, což ho zprvu rozčiluje, posléze si na to zvykne.

No a teď náhle je vyvržen z toho vězení ven. A zjistí, že se musí pořád o něčem rozhodovat. A on ráno, když mu zazvoní budík v sedm hodin, tak on přemýšlí, jestli si ještě čtvrt hodiny pospí a potom naopak sebou hodí, aby něco stihnul. Vzápětí se musí rozhodnout, jestli si vezme šedivé kalhoty nebo černé kalhoty. Vzápětí se musí rozhodnout, jestli pojede tramvají nebo autem nebo půjde pěšky nebo pojede metrem. A už ho začíná bolet hlava. A představte si, že teda čtyřicet hodin denně, nebo aspoň řekněme dvacet hodin denně, je vrhán do této nepřetržité nutnosti se rozhodovat a volit mezi nějakými alternativami.

Já jsem pozoroval, že to má dva nebo asi tři charakteristické prvky, ta postvězeňská psychóza. Takový nejdrastičtější její projev je strašná touha vrátit se do toho vězení, aby to zas bylo tak, jak jsme navyklí a abychom nemuseli ta rozhodnutí činit. Já jsem pozoroval, jak mnoho vězňů, kteří léta letoucí snili o tom dni, kdy vyjdou ven, jak se tam za dva dni vrátili. Podvědomě v nich pracovala ta touha mít zase klid, být zbaven té nutnosti neustále o něčem rozhodovat.

Další snad zajímavá věc je ten život v kolektivě. Já jsem pozoroval i na sobě samém, že jsem nedokázal být sám. Když hrozilo, že budu sám, doma třeba, tak jsem zavolał nějakého přítele, jestli by mě narychlo nenavštívil. I na to si člověk zvykne, že je pořád mezi lidmi. A ta samota ho najednou děsí. Pripadá mu jako cosi iracionálního a to všechno tedy souvisí se svobodou a já jsem to už víckrát provedl, že jsem ten postvězeňský stav přirovnal ke stavu naší společnosti. Podle mě to vysvětluje i tu silnou podporu, kterou mají komunisté, ať se jmenují tak či onak. Oni totiž nabízejí jistotu. A nabízejí přesně to, co v každém člověku je, totiž že mu něco znemožňuje klid, že se musí o něčem rozhodovat. To je nepříjemný stav. Ta svoboda je těžká věc, komplikovaná a v každém člověku ve větší či menší míře dříme chuť vrátit se do toho vězení, řečeno metaforicky. Prostě ta chuť si usnadnit život tím, že zas až tolik svobody mít nebude.

To je jedna z věcí, ne jediná, kterou si vysvětluju tu podporu komunistů, protože oni nabízejí právě to, všimněte si těch hesel: „Klid na práci“, například, takové charakteristické jejich heslo. Tu alternativu: „Budete mít klid. My budeme rozhodovat za vás a řekneme, co a jak má být, my všechno víme, my rozumíme světu, a tudíž se nemusíte do ničeho moc plést.“ A to je vábivá nabídka.

Snad bych měl, jelikož už... Co to? Aha, Petr mi radí, abych něco zvolal. „Ať žije Pithart!“ Já bych z různých věcí, které jsem si poznamenal během těch předchozích vystoupení, bych snad se zmínil ještě o

jednom tématu. Ve hře Král Ubu od Alfreda Jarryho se vyskytuje věta, kdy král Ubu říká: „Popravím dva spisovatele a dvě stě dalších bude psát, co chci.“

A mně se zdá, že trošičku to pasuje na jednu velkou geografickou entitu v naší blízkosti. Tam se totiž jakoby rodil velmi zvláštní sofistický způsob takové obecné manipulace, který má všechny vnější znaky demokracie. Jsou tam volby, je tam parlament, je vláda odpovědná parlamentu, je svoboda tisku samozřejmě, nebo svoboda projevu samozřejmě, jenom přesně v té míře, ve které nemůže nějak ohrožovat tu moc. A když náhodou nějaký oligarcha se vzepře té manipulaci a s tím mocenským centrem nemá ten podřízený vztah, nějak se začne osvobozovat, tak zahučí na Sibiř jako Chodorkovskij. A je to ten spisovatel, který byl králem Ubu popraven, aby těch dalších dvě stě psalo, co král Ubu chce.

A mně se zdá, že to je téma, které se nám vrací, které bychom si měli připomínat a které mimo jiné ukazuje, že vůbec neskončila éra diktatur a totalitních systémů. Ona možná skončila v té klasické podobě, jak ji známe z dvacátého století, ale rodí se nově, daleko sofistickější způsoby ovládnutí společnosti a vyžaduje to bdělost, opatrnost, obezřetnost, studium, nadhled. Mám-li uzavřít vzletným zvoláním, tak bych zvolal: „Lidé, bděte!“

Martin C. Putna: K této řeči je samozřejmě buďto možné dodávat mnoho věcí, které by ji explikovaly, nebo pak nedodávat nic. Já dodám jenom jeden citát z Václava Havla, když hovořil o tom nadhledu, o té opatrnosti vůči sebeobdivu. Připomenu citát z jeho řeči o Franzi Kafkovi z roku 1990: „Jsa u moci, připadám si sám sobě permanentně podezřelý.“ A poprosím kolegy, chtějí-li, prosím stručně, reagovat na něco, co tady zaznělo. Jan Urban se hlásil.

Jan Urban: Jenom ilustrace k poslední pasáži v řeči Václava Havla. Před více než dvaceti lety jsme někteří z nás československých disidentů začali spolupracovat s Alexandrem Podrabínkem, jedním z nejdůležitějších nezávislých novinářů tehdejšího Sovětského svazu a politickým vězněm. V roce 2009 Saša Podrabínek musel odejít do podzemí. Musí se skrývat, protože našel mládežnickou putinovskou organizaci *Naši*, která mu začala vyhrožovat fyzickou likvidací. Konec ilustrace. Takže: „Sašo, drž se!“

Martin C. Putna: Zdá se, že se opravdu neustálému vracení k té jedné velké geografické entitě asi nevyhneme. A připomenu také, že i André Glucksmann vlastně použil tu distinkci, která v ruštině existuje mezi „pravda“ a „istina“, to znamená mezi tou povrchní pravdou nějaké informace a „istina“ jakoby tou hlubokou identitou. A totéž i tou svobodou, protože je „svoboda“ a „volnost“. „Volnost“ je takové to dělám si, co chci, a „svoboda“ je vědomí zodpovědnosti.

Má-li tedy ještě někdo z panelistů potřebu reagovat na jiné panelisty... Pokud tomu tak není, tak předáme slovo do sálu, to znamená k vašim otázkám. Poprosím vás o dvě věci. Poprosíme o velkou stručnost. Já jsem tady otravoval i naše panelisty s prosbami o stručnost, poprosíme tedy i vás. A druhá prosba. Velmi prosíme. Tady je samozřejmě velmi mnoho významných intelektuálních hlav, ale já bych velmi prosil, aby bylo dáno slovo, protože jsme na akademické půdě a ta akce je prvotně míněná pro studenty, aby bylo prvotně dáno slovo současným studentům. Velmi prosím, aby se tak mohlo státi. Takže dotazy z fóra. Tak prosím.

Publikum: Dobrý den, Kopecká. Já bych se chtěla zeptat, je nás tady hodně a napadá mě takové přirovnání k žábě, která je buď hozená do vařící vody, popř. do vody, která se pomalu přivádí k varu. Dva roky sleduji situaci okolo českých veřejnoprávních médií a přijde mi, že nevím, kam až to musí zajít, aby si lidi uvědomili, že ta svoboda slova je zase ohrožena, že se oklešťují veřejnoprávní média v tom dát slovo opozičním hlasům i právě vzhledem k velké entitě u nás v sousedství. Co si o tom myslíte vy? Teď jsou lidi šťastní, že můžou kupovat, co chtějí, ale vůbec si neuvědomují, že ta svoboda je tak vzácná a že se začíná opět oklešťovat. Děkuju.

Martin C. Putna: Kdo chce reagovat?

Jan Urban: Zdá se, že na nezdvořilosti jsem tady já. Svoboda slova je otázkou toho, kdo jsme. To je to, jestli se chceme vrátit do vězení, anebo jestli si chceme zařvat, jako se to stalo před devíti lety při stávce v České televizi, anebo jestli nám nevádí, že ta voda je stále teplejší. Nicméně, v době internetu neznám způsob, jak zastavit kteroukoli svobodnou duši, aby začala hledat sobě přívětivé další duše a vyslovovat tu pravdu. Je to otázka opět té identity, kdo jsme. Jestliže se bojím a radši si tu pravdu nechám v šuplíku, tak s prominutím si to vězení zasloužím. Ty šance jsou dneska nesrovnatelně jiné, než byly před dvaceti lety, a to, že je potřeba statečnost a trocha té občanské odvahy, to je prosím pěkně vždycky.

Petr Pithart: Senát se na příští schůzi bude potřeť zabývat návrhem ze senátní dílny, návrhem na zrušení koncesionářských poplatků. Velmi líbí. Znamenalo by to, že veřejnoprávní média budou placená ze

státního rozpočtu. Mám nejhroší obavy. Mám pocit, že řada mých kolegů vůbec nepochopila, o co jde. Ten návrh má stále značnou podporu. Obracete se na své poslance a senátory a řekněte jim, co si o tom myslíte.

Jan Sokol: Myslím, že toto je velmi důležité, protože ta pravda, o které se tady mluvilo, ta se ve společnosti formuluje jako pravidla. Třeba tento princip rozpočtového financování veřejných médií samozřejmě znamená, že média se dostanou pod pravomoc parlamentu. Parlament bude rozhodovat o tom, kolik dostanou peněz. A já jsem se zděsil nad tím, když některé noviny dokonce jakoby iniciativně udělají anketu mezi čtenáři, jestli jsou pro, nebo proti. A teď, 70 % lidí je pro to, aby nemuseli platit koncesionářský poplatek. To, že to tak je, mě nepřekvapuje, ale že si to noviny samy takto jakoby naprogramují, aby byl další argument pro zrušení, to myslím, že je velmi vážná věc.

Martin C. Putna: A já ještě doplním, když Petr Pithart říkal: „Obracete se na své poslance a senátory“ a zaznělo tady takové: „Chachacha, k ničemu to není“. Připomnělo mi to zkušenost před třemi dny z New Yorku, kde byla demonstrace, jejíž téma bylo celkem druhotné, ale bylo zřetelné, jak Američané jsou zvyklí demonstrovat. Mají-li nějaké téma, skupina se domluví, sejde, domluví se přes Facebook a to hlavní téma, které říkají, hlavní prostředek: „Otravujte, až se bude rozhodovat, otravujte svoje poslance a senátory, volejte je, nedejte jim klid, zahlťte jejich záznamníky zprávami o vašich názorech.“ A lidi zařvali: „Jo, jdeme na to.“ A šli. Tak to bylo v New Yorku na Union Square.

Další dotaz? Tak prosím.

Otázka není slyšet.

Martin C. Putna: Tvrdá otázka.

Jan Sokol: Ano, toto je vážná věc. Já mám dojem, že důležité je, samozřejmě cokoli škola vnucuje, vždycky se dětem zoškliví, to je známá věc. Byl bych velmi opatrný i ten 17. listopad příliš vyzvedávat jmenovitě jako určitou událost a snažit se spíš vysvětlit, o co šlo. A myslím si, že to, o co šlo tenkrát, se dá různě aktualizovat i do přítomné chvíle, a pak tedy, alespoň z mých zkušeností s gymnazisty, kam dost často jezdím, to vypadá, se mi zdá, že se tohle dá udělat. Nemůže to být jenom věnac a potlesk.

Jan Urban: Jsou dvě různé věci. Jedna je v Čechách ta obvyklá drogová závislost na výročích, která schovává to mnohem podstatnější. Ta výročí jsou symboly nějakých hodnot, nějakého usilování. A my, namísto abychom mluvili o těch hodnotách neustále a hádali se o ně a hledali nějakou shodu na tom, co chceme a kdo jsme, tak slavíme výročí.

Martin C. Putna: Tak poslední otázka. Jenom prosím nahlas.

Publikum: Irena Kalhousová. Já bych měla otázku na pana Václava Havla, jestli si nemyslí, že je škoda, že neproběhly nějaké Norimberské procesy s komunismem, protože je opravdu hrozně těžké o komunismu mluvit, když je vlastně máme v parlamentu, a je to něco, co je naprosto otevřeně přijímané. Děkuju.

Václav Havel: Tady v této zemi, pokud se nepletu, prošlo komunistickou stranou od roku 1948 asi sedm milionů lidí. Ta společnost pravděpodobně nechtěla v tom odsouzení komunismu jít dál, než šla. Kdyby chtěla, tak si to vymohla. Technicky by to byl problém, protože nelze uplatňovat nějaké retroaktivní zákony. Protože soudci byli mnohonásobně prokádováni, speciálně v té éře normalizace. Kdo by to soudil? To by byly série osvobozujících rozsudků, pravděpodobně. Nevím, ale v každém...

Publikum: Nebylo dost provazů.

Martin C. Putna: Komentář byl od Jiřiny Šiklové, která už před dvaceti lety, když se tady revoluce konala, neustále se drala k mikrofonu a vykřikovala. Přerušil jsem vás...

Václav Havel: Já bych to snad doplnil veselou poznámkou, nebo ona možná není tolik veselá. Ve vězení, když jsme byli, tak jsme tam byli tři političtí vězni, v Heřmanicích v Ostravě. Jiří Dienstbier, Václav Benda a moje maličkost. A ti všichni vězni nás považovali za budoucí vládců země, čemuž jsme se samozřejmě smáli, protože nám to přišlo jako veskrze absurdní a směšné. No, a když ale se o tom v jakémsi kuřáckém koutku rozpředla jedná debata, tak my jsme na ni přistoupili, a tak jsme si na půl žertem říkali, co by se mělo stát, až se dostaneme k moci, a Vašek Benda říkal: „No ty budeš prezidentem, ale předtím nám nechej dva dny.“ No byl to žert, samozřejmě. Chtěl bych ale říct to, že skutečně ty příčiny jsou asi hlubší a společenské. Nelze to svádět na jednoho člověka, ať už na mě nebo na poslance tehdejšího Federálního shromáždění nebo na kohokoli jiného. Ta společnost to asi nechtěla, nebyla na to zralá, můžeme

přemýšlet a psát celé knihy o tom, proč tomu tak bylo. Ta odpověď nebude jednoduchá. Ale Petr nechť řekne, co si o tom myslí.

Petr Pithart: Dvakrát byla řeč nikoli o Norimberském tribunálu, ale o nějakém Russelově tribunálu. Na půdě České národní rady se poslanci několik dní dohadovali, jak by si to kdo představoval, zda něco takového je možné. A byli to ti radikální poslanci a vlastně dospěli k závěru, který před chvílkou formuloval Václav Havel. Nakonec to vyznělo tak, že prostě na to nemáme, že ta společnost ani oni na to, aby něco takového zorganizovali, aby to neskončilo fiaskem, aby se to neobrátilo proti nim, že na to ta společnost prostě nemá. Já jsem se to pokusil opravdu s maximálně brutální otevřeností, upřímností, tyhle úvahy o tom potrestání vylíčit v té své poslední knížce *Devětaosmdesátý*. Je tam o tom mnoho stran, můžete s tím souhlasit nebo ne. Nevím, jestli se kolem toho dá vymyslet ještě něco úplně jiného, nového, protože ty myšlenky nebyly tabu, ale prostě na půdě zákonodárského sboru je ti, kteří je sami iniciovali, nakonec opustili.

Jan Sokol: Ono je potřeba si uvědomit, že vůči situaci Norimberského procesu tady chyběl jeden velmi důležitý prvek, a to okupační armáda. Norimberský proces neudělala německá společnost, nýbrž okupační armády. Já jsem kdysi, ještě koncem devětaosmdesátého roku, měl takovej štěk pro takovou tu pouliční televizi. A oni se mě ptali, co nám teď nejvíc chybí. Já jsem říkal: „Chybí nám okupační armáda.“ Trošku provokace, ale...

Martin C. Putna: Jaké vojsko by sis představoval?

Jan Sokol: No jeden kolega, když jsme o tom debatovali v parlamentu, tak říkal, že by to mohl být Červenej kříž a rakouský hasiči, třeba.

Jan Urban: Já studuji postkonfliktní společnosti těch posledních dvacet let a zjistil jsem, že bez ohledu na kulturní, náboženské, etnické a geografické umístění každá postkonfliktní společnost má největší touhu získat pocit spravedlnosti. Všichni jí dáváme přednost před ekonomickou reformou, na začátku. To není o trestu, to je o pravdě. Pravdě o tom, co se stalo. A revoluce, která není schopna předefinovat pojmy „dobro“ a „zlo“ a není schopna pojmenovat, co se stalo, selhává. A já osobně tohle beru jako největší selhání listopadu 1989.

Martin C. Putna: A já k tomu dodám jednu větu: „Však přece není všem dnům konec.“ A dovolím si touto větou uzavřít náš panel, poděkovat našim panelistům a poděkovat vám, jakožto publiku a dodat jenom několik technických informací. Protože jsme, jak to bývá, se trochu protáhli, káfé-pauza bude trvat pouze deset minut, takže prosím zde opět v sále v 11:35. A vy z vás, kdo jste neměli možnost dostat se ke slovu, tak připomínám, že je druhý panel, a potom ještě bude odpolední beseda s Madeleine Albrightovou, ve které vlastně větší část bude věnována otevřené diskusi s publikem. Takže jistě ještě na všechna témata dojde. Děkuje.